

לשם השתלמות בלימודים. כשנלקחה ממנו אשתו המסורה בשנת החמישים לחייה, דיכא אותו האסון מאוד מאוד, ואולם גם במצב זה התאושש ומצא ניחומים בעבודתו. מלחמת העולם הראשונה הכבידה מאוד גם על גיבור הרוח הזה, אבל עבודתו בהכנת הוצאת התלמוד הירושלמי עודדה אותו, והוא זכה עוד לשמוע את הבשורה על ייסוד הבית הלאומי לעם היהודי בארץ מכורתו. באור ליום ב' אייר תרע"ח סגר את עיניו לנצח בשנת השישים ושלוש לחייו. מפעל חייו מצבת-זכרון של כבוד הוא לרא"מ לונץ.

שנת המאה להולדתו של רא"מ לונץ

מאת

נחום סלושץ

ושמעו ביום ההוא החרשים דברי ספר

ומאפל ומחשך עיני העורים תראינה

(ישעיה כ"ט י"ח)

פסוק זה מנבואות ישעיה עולה על דעתי, בכל עת שאני זוכר ברגשי הפלאה ואהדה את הסופר והאדם ביקר מיקירי ירושלים, אשר זכיתי להכירו מימי עלומי וגם כמה שנים לאחר מכן ולהוקירו כסופר וכעורך, הלא הוא חלוץ חוקרי הארץ ר' אברהם משה לונץ, שעם היותו רוב ימי חייו סגין נהור הרבה לתת לספרותינו "דברי ספר" והדליק ממחשך עיניו ומאופל ראייתו אורות מאירים את החרשים והעוורים אשר רחקו לפניו מדעת את הטוב הצפון. הכרתי את ר' אברהם משה לונץ לראשונה בקיץ התרנ"ב, כאשר עליתי בפעם הראשונה לירושלים לבלות בה את חודש תשרי. זכות מיוחדת נפלה בחלקי, שבבואי לסייר את עתיקותיה של ירושלים, הלך לפני מורה-דרך שאור עיניו לא היה עמו מימים רבים ואף-על-פי-כן רק מעטים כמוהו ידעו והכירו את כל המקומות אשר נשארו לפליטה משיני הזמן והחורבנות. — הוא ר' אברהם משה לונץ. דבר מופלא זה עשה עלי רושם עמוק שלא שכחתי; ראיתי בכך כעין סמל לגורלו של מדע חקירת הארץ, שהזנחהו בני ישראל במשך הדורות והניחו את שדותיו נחלה לחכמי אומות העולם.

במקום שלא נמצאו אנשים בעלי מרץ ורצון ויוזמה, התעורר האדם

הצנוע והתלמיד-חכם הענו, שמחונן היה בנפש עדינה וחובבת דעת, לגלות את חרפת האדישות לענייני מדע הארץ ששלטה במחנה הגדול של יודעי ספר שכבר היה בעת ההיא בירושלים, הוא התחיל בקריאה ובהיגיון, בשיטוטים בחוצות ירושלים, שתיארם בעתונים ובמורה-דרך פרימיטיבי, ודווקא לאחר שנסתמא בעניין רע נטל עליו ועשה עבודה תמה ופוריה שיגע ועמל בה במשך ארבעים שנה, ובה סלל נתיב ראשון שסופו נעשה דרך המלך לחוקרי הארץ העברים בימינו.

האיש הזה הטוב והמיטיב, שמוכן היה בכל עת ובכל שעה לעזור לזולתו וצרכי היישוב המרובים מצאו בו פועל בצדקה ובאמונה חרף מצבו הגופני הלקוי, עומד בדברי ימי המדע הארצישראלי כנס ומופת לרבים: מן הגבר סתום-העינים הזה ילמדו הפקחים לדעת, שהצלחת המדע ההיסטורי והארכי-אולוגי שלנו אינה תלויה אלא ברצונם הטוב ובמרצם המעשי.

מוצאו של ר' אברהם משה ממשפחה מיוחסת, שכמה מבניה נשתקעו מדורות בגליל ז'אמוט (קובנה וערי השדה שבאיזור). היא התייחסה על בית השר והנדיב הרב ר' יוסף יוסלמאן-לואאן איש רוסהיים, ששמו ופעולתו במאה הט"ו-ט"ז יצאו לתהילה בתולדות ישראל. ר' יוסף זה היה מחבר ספרי מוסר, וגם ספר "זכרונות יוסף", שבו הוא מספר את דברי ימי חייו כפרנס מדינת אלזאס, כשתדלן שדבריו היו נשמעים בחצר הקיסר, והיה מגן ומושיע לקהילות ישראל שבארץ אשכנז ואגפיה.

אברהם משה לונץ נולד לפני מאה שנה בראשון לחג האורים (כ"ה בכסלו) בעיר קובנה. אביו ר' צבי היה מלמד תנ"ך ועברית, מאותו סוג התורניים בליטא אשר לא מנעו עצמם מן ההיגיון במקרא ובספרי ההשכלה הראשונים. אמו חיינה היתה אשת-חיל חסודה וצופיה הליכות ביתה מתוך חיי הדלות שהיו מנת חלקם של המלמדים בתחום המושב. על זיקתה הנפשית של אשה זו לארץ-ישראל מעיד דבר זה, שכאשר נמנע ממנה פרי בטן במשך כמה שנים נדרה את נדרה, כחנה אמו של שמואל הנביא, שאם תזכה לבן זכר תעלנו לירושלים, ואולם היו גם גורמים אחרים אשר פעלו את פעולתם על כמה מבני הגולה והניעו אותם לתת את דעתם על העלייה לירושלים: כשנה אחת קודם שנולד הילד אברהם משה יצא לאור הסיפור "אהבת ציון" מאת אברהם מאפו, יליד קובנה אף הוא ובן-אומנותו של ר' צבי לונץ. השפעתו העצומה של סיפור זה על חוגי המשכילים וחובבי התנ"ך תקפה גם על ר' צבי אביו של ר' אברהם משה וקיים את נדרה של אשתו בשעת היכולת הראשונה.

בשעה שעלה בידי ר' צבי לונץ לקיים את נדרה של אשתו, כבר היה הנער אברהם משה בר-מצווה. הם הגיעו לארץ בערב ראש חודש ניסן תרכ"ט והשתקעו בירושלים. כאן המשיך הנער את לימודיו בישיבת "עץ חיים", שבראשה עמד הרב משה נחמיה כהנוב, ששתל כאן את שיטת הלימוד של ישיבת וולוז'ין. וכך גדל הנער בסביבה ליטאית חרדית, שממנה יצאו המשכילים הראשונים שהתעוררו לחיים חדשים. הנער שכבר טעם מטעמה של ההשכלה לא הסתפק בהישגיו שהשיג בירושלים וביקש ללכת להשתלם בלימודים באחד מבתי-ההמדרש לרבנים שבארץ אשכנז. אבל בעיני אמו החסודה, שהאמינה שהבן העילוי ניתן לה בזכות נדרה, רע היה דבר עזיבתו את הארץ והתנגדה בתוקף לחפצו זה, וגם מיהרה להביא לו עזר כנגדו את דבורה בת בן-עירה הרב ר' עקיבא ריטובסקי. זיווג זה עלה יפה. התורני המשכיל הצעיר, שחי באמונתו והצטיין ביושר לבו, מצא באשתו רעיה מסורה, אשת חיל שעמדה לימינו כל הימים, ובייחוד לאחר שניטל מאור עיניו ונזקק לטיפול של מסירות-נפש בכל עת. עקרת הבית הזאת, שילדה וגידלה לבעלה שני בנים ושתי בנות, היא במסירותה ובשקיפתה גם סיעה לו למצוא ניחומים לסבלו בקן המשפחה החמים ולהמשיך בעבודתו הספרותית והציבורית, כאשר היה עושה קודם שנתעוור. ולא בתורה בלבד עסק ר' אברהם משה, אלא אף הרבה להשתתף בעבודת הציבור, והתמכר לה בלב ונפש ממש. אנו מוצאים אותו בשורות העסקנים שדאגו לשלום הציבור הירושלמי לא רק ברוח אלא גם בחומר. אף היה במייסדי אגודת "תפארת ירושלים", האגודה הראשונה שהתעוררה לחדש רוח נכון בקרב צעירי ירושלים.

בשנת תרל"ד, כשמלאו לשר הנדיב ר' משה מונטיפיורי תשעים שנה, לקח לונץ חלק בייסודה של הספרייה הציבורית הראשונה שנקראה על שם השר וקדמה לכל המוסדות הדומים לה. ואולם דווקא פעולתו זו עוררה עליו את חמת הקנאים מקרב החרדים האשכנזים, אשר רדפו באף ובחימה את כל שוחרי החינוך החילוני וחובבי הדעת. גבאי החלוקה שללו מלונץ את הקצבה שהיתה ניתנת ללומדי התורה שבישיבות. וכשביקש למצוא מחיה לביתו בהוראה, הטילו הקנאים את אימתם הנוקמת על ההורים ומנעו אותם מלמסור את בניהם ביד מורה שיצא לו שם כשוחר דעת והשכלה אף-על-פי שהיה נאמן עם אלוהיו ותורתו ולא התערב עם השונים שביקשו לשנות את סדרי סבל הירושה השמרנית.

אבל לא איש בעל מצפון ובר-לבב כלונץ ייכנע לרדיפות ואיומים.

בעצם ימי עוניו ומרודיו התחיל עוסק בכתיבת חיבורים על ענייני הזמן, כגון סיפור מעשי הצדקה של ר' משה מונטיפיורי וספר "אלה תולדות יצחק" — שבו תיאר את דברי ימי חייו של השר יצחק כרמיה מפאריס.

ובעצם העת ההיא, כשעיניו כהו יותר ויותר, גברה קנאתו בחכמי הגויים, שבאותם הימים כמעט הם לבדם החזיקו בענף חקר הארץ ולישראל כמעט שלא היה חלק בו. אמנם קנאת סופרים זו לא ביום אחד נולדה. בתחום זה קדם ללונץ חכם יהודי בן הדור שלפניו שעלה מגרמניה מזוין בידיעות כלליות שחסרו לראמ"ל, והוא היה לו לעינים בחקירותיו הארצישראליות, ועל כל פנים בחלקן הבלשני. כוונתי למחבר ספרי "תבואות הארץ", ר' יהוסף שווארץ, אשר עסק כבר בשבתו בגולה בבאוואריה בחקירות גיאוגרפיות-פיסיות של הארץ, ומרוב אהבתו למדעים התלויים בארץ עלה לירושלים בשנת 1833 והתבודד כאן בד' אמות של חכמה וחקירה. ברגליו ממש עבר את הארץ, וחקרה ודנשה והתמיד בעבודתו החשובה, עד שזכה שיקראו לו בשם אשתורי הפרחי השני, כי מיום פטירתו של החוקר הזה במאה הי"ד לא קם בספרותנו חוקר מובהק בידיעת הארץ כמוהו. חיבוריו של שווארץ השפיעו על צעירים אחדים, ולונץ בתוכם, אלא שמחמת חסרון השכלה כללית נפתח להם רק פתח צר למקצוע חקר הארץ, ואילו לונץ השלים את החסר הזה בהתמדתו וביגיעתו בחקר המקורות העבריים.

בשנותיו האחרונות עברו על ראמ"ל המים הזידונים של מחסור ומצוק מתגרת ידם של התורכים. השלטון פקד גם עליו את עוון הציונות בגלל קובץ השירים הלאומיים "כנור ציון" שיצא לאור בבית הדפוס שלו, ולא די שסגרו את בית-הדפוס שלו, אף הטילו על בעליו קנס של ממון רב. רק נחמה אחת עוד היתה מזומנת לו קודם שנפטר מן העולם. בחוליו האחרון זכה לשמוע את בשורת הצהרת בלפור ולראות בעיני רוחו בשמחה את שחרורה של ירושלים. ביום ג', ב' באייר התרע"ח, יצאה נשמתו בטהרה.